
PERSONÁLIE

DÔSTOJNÍK RAKÚSKO-UHORSKEJ ARMÁDY FRANZ HILL (1859 – 1914)

PETER CHORVÁT

CHORVÁT, P.: Austro-Hungarian Army Officer Franz Hill (1859-1914). *Vojenská história*, 4, 16, 2012, pp 97-107, Bratislava.

The author of the published study portrays the destiny of an interesting representative of the Austro-Hungarian Army – Franza Hill (1859 – 1914). Franza Hill served in the rank of Colonel, commanding the 16th Home Guard (Honved) Infantry Regiment in Banská Bystrica from 18 April 1912 to 29 August 1914. Although the officer was not of Slovak origin, he deserves a place in Slovakia's military history. For a long time he served with the military units that were replenished by Slovak soldiers. He perished at the beginning of WWI during the Battle of Komarów.

Military History. Austro-Hungaria. Slovakia. WWI. Military Personalities. Franz Hill.

V slovenskej vojenskej historiografii predstavuje problematika hlbšieho štúdia konkrétnych osobností aktívnych dôstojníkov rakúsko-uhorskej armády pomerne málo frekventovanú tému. Toto konštatovanie sa vzťahuje jednak na pomerne malý počet dôstojníkov – Slovákov a jednak na tých dôstojníkov, ktorí slúžili v rôznych útvaroch tejto brannej moci na území dnešného Slovenska. Príčiny tohto špecifického stavu treba predovšetkým vidieť, vzhľadom na iné témy, v menšom záujme o dejiny rakúsko-uhorskej armády a prvej svetovej vojny všeobecne.

Ďalším konkrétnym determinantom percepcie a bádateľského záujmu o túto vojenskú, respektíve aj špecifickú spoločenskú vrstvu, je to, že aktívny dôstojník rakúsko-uhorskej armády stojí spravidla „mimo hry“ slovenského národno-emancipačného zápasu pred prvou svetovou vojnou. Tento moment, ktorý má svoje relevantné dôvody, je zvlášť vypuklý v porovnaní s takými profesiami, akými boli napr. kňaz, právnik, novinár, remeselník alebo drobný podnikateľ.

Do úvahy je napokon nutné vziať aj jazykovú prekážku dominantnej časti pramenného materiálu v podobe nemeckého, respektíve maďarského jazyka.

Napriek tomu, že problematiku poznania spoločenského života cisársko-kráľovského dôstojníka všeobecne osvetlil zakladateľ slovenskej vojenskej historiografie Vojtech Dangl,¹ zostáva konkrétna osobnosť takéhoto dôstojníka pomerne neznámou.

Zaujímavým predstaviteľom rakúsko-uhorskej armády je v tejto súvislosti napríklad Franz Hill (1859 – 1914). Išlo o plukovníka rakúsko-uhorskej armády a veliteľa 16. vlastibraneckého (honvédskeho) pešieho pluku v Banskej Bystrici v období od 18. apríla 1912 do 29. augusta 1914.

Hoci tento dôstojník nebol Slovák, má svoje miesto vo vojenských dejinách Slovenska. Pomerne dlhé obdobie slúžil v útvaroch, ktoré boli doplňované práve Slovákmi, pričom padol hneď na začiatku prvej svetovej vojny počas bitky pri Komarówe. V čase pôsobenia v Banskej Bystrici bol neoddeliteľnou súčasťou miestnej mestskej spoločnosti, respektíve jej honorácie.

Boli to práve tieto momenty, ktoré nás inšpirovali k hlbšiemu štúdiu jeho osobnosti.

Pri tvorbe tohto príspevku sme mali k dispozícii archívny materiál, odbornú literatúru, dobovú tlač i publikované spomienky pamätníkov.

Zamerajme sa v tejto súvislosti najprv na slovenskú literatúru, ktorá k tejto osobnosti existuje. Obsiahlejšiu životopisnú poznámku o tomto dôstojníkovi sme uviedli v publikovanom príspevku o už spomínanom 16. honvédskom pešom pluku.²

Zaujímavé informácie o okolnostiach odchodu na front a zmienky o smrti tohto dôstojníka nachádzame takisto v spomienkach spisovateľky Terézie Vansovej.³

Vzhľadom na maďarskú literatúru nachádzame informácie o ňom v publikácii o dejinách útvaru⁴ i v staršej maďarskej práci o prvej svetovej vojne, ktorá má syntetický charakter.⁵

Ak sa zameriame na archívne pramene, vychádzali sme predovšetkým z čistopisu kmeňového listu tohto dôstojníka, ktorý je archivovaný vo Vojenskom historickom archíve (Hadtörténelmi levéltár) v Budapešti.⁶ Okrem tohto dokumentu sme mali k dispozícii relevantný materiál fondu 16. honvédskeho pešieho pluku, archivovaný tamže. Niektoré archívne dokumenty týkajúce sa pôsobenia plukovníka Hilla pri 16. honvédskom pešom pluku do roku 1912 sa však nachádzajú aj vo fonde IV. oblastného honvédskeho veliteľstva (IV. honvéd kerületi parancsnokság – IV. HKP), ktorý je archivovaný vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave. Čiastkové informácie, bližšie dokresľujúce jeho osobnosť, sa však podarilo získať aj z iných fondov tohto archívu.

Relevantným pramenným materiálom je takisto dobová miestna tlač vydávaná v slovenskom, respektíve maďarskom jazyku.

¹ Pozri: DANGL, V. *Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia*. Bratislava 2006.; Tenže: Dôstojník, manželstvo a rodina v Uhorsku (1850 – 1914). In *Vojenská história*, roč. 15, 2011, č. 1, s. 3-32; Tenže: Dôstojnícke súboje v Uhorsku (1850 – 1914). In *Vojenská história*, roč. 16, 2012, č. 2, s. 9-38.

² Pozri: CHORVÁT, P. Banskobystrický 16. vlastibranecký peší pluk v rokoch prvej svetovej vojny – Vzťah pluku k doplňovaciemu okresu a nebojové aktivity útvaru. In *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 3, s. 78. V tomto texte sme nesprávne uviedli, že tento dôstojník padol pri Tarnawatke.

³ Pozri: VANSOVÁ, T. Listy zo smutnej doby. In MEDVECKÝ, A. K. Slovenský prevrat, IV. Trnava 1931, s. 171-173.; VANSOVÁ, T. *Ján Vansa (Biografické črty)*. Diel II. Liptovský Mikuláš 1948, s. 178.

⁴ Pozri: DESEŐ, L. *A beszercebányai 16. honvéd gyalogezred története*. Budapest 1941, s. 21-29.

⁵ A magyar katona, Századunk legszebb magyar csatái. Budapest 1944, s. 45.

⁶ Hadtörténelmi levéltár Budapest (ďalej len HL Budapest), Ferencz Hill, f. AKVI, sign. 14 705.

Môžeme tak konštatovať, že sme mali dostatočný pramenný materiál, ktorý sa stal základom pre napísanie tejto štúdie.

Franz Hill, v archívnych dokumentoch a literatúre maďarskej proveniencie uvádzaný aj ako Ferenc Hill (dobovým maďarským pravopisom Ferencz – pozn. P. Ch.), sa narodil 29. júna 1859 vo vtedajšom Prešporku (Bratislava). Pochádzal z pomerne zámožných pomerov, pričom jeho otec disponoval dostatkom finančných prostriedkov a zrejme sa nemusel živiť pravidelnou prácou.⁷ Po absolvovaní základného vzdelania študoval Franz Hill jeden rok na reálnej škole, ktorú absolvoval s prospechom veľmi dobrým. V roku 1874, teda ako pätnásťročný, začal študovať na kadetskej škole pechoty v Bratislave. V tejto súvislosti treba opäť zdôrazniť dobré situovanie rodiny, ktorá mu poskytla dostatočné finančné zázemie pri štúdiu na tejto pomerne elitnej vojenskej škole. Ešte počas štúdia – 2. júla 1876 – podpísal ako dobrovoľník záväzok svojej ďalšej služby v rakúsko-uhorskej armáde. O týždeň neskôr – 9. júla 1876 – bol v hodnosti pešiaka (Infanterist) zaradený do stavu bratislavského 72. pešieho pluku, pričom sa konkrétne zaviazal odslužiť päť rokov radovej služby, päť rokov služby rezervnej a ďalšie dva roky služby pri uhorskej kráľovskej vlastibrane (honvédsťve).⁸

V auguste 1878 Franz Hill ukončil štúdium na kadetskej škole pechoty s prospechom „uspokojivým“ 18. augusta 1878 mu bola udelená hodnosť kadet, o niekoľko dní neskôr, 26. augusta toho roku, kadet – dôstojnícky zástupca.

Posledné týždne štúdia kadeta Franza Hilla boli zároveň intenzívne ovplyvnené udalosťami súvisiacimi s vojenskou okupáciou Bosny a Hercegoviny. Táto okupácia, ktorá sa začala 28. júla 1878, v sebe niesla prvky koloniálnych výbojov.⁹ Vojenské operácie okrem odporu domáceho obyvateľstva zároveň výrazne determinovali aj ťažký terén a nepriazne počasia (dažde).¹⁰

20. augusta 1878 cisár František Jozef I. vydal rozkaz na mobilizáciu III. IV. a V. zboru. Týmto krokom sa zvýšil početný stav vojsk zúčastňujúcich sa na okupácii až na 270 000 mužov. Nie je pritom bez zaujímavosti, že až dve tretiny vojakov okupačných síl tvorili útvary predtým dislokované, vzhľadom na mierovú organizáciu armády, v Uhorsku. Medzi nimi boli aj viaceré pešie pluky dopĺňované z územia dnešného Slovenska, napríklad aj 72. peší pluk, v ktorom slúžil Franz Hill. Päť práporov tohto pluku vtedy operovalo v severnej Bosne, v regióne Bosanská krajina.¹¹

O jeho účasti na tejto vojenskej operácii nie sú v kmeňovom liste menovaného temer žiadne informácie, s výnimkou toho, že sa nezúčastnil žiadnej vojenskej zrážky.¹²

Takisto veľmi stručné informácie predbežne máme aj o jeho ďalšej službe v radoch rakúsko-uhorskej armády do roku 1890.

⁷ HL Budapest, Ferencz Hill, f. AKVI, sign. 14 705. Na titulnej strane kmeňového listu, vedeného v maďarskom jazyku, je ako zamestnanie otca uvedené „magánzó“. Maďarský výkladový slovník tento výraz definuje ako: „osoba bez zamestnania žijúca z vlastného majetku, príležitostného príjmu alebo podpory“. Pozri: Magyar értelmesező kézikönyvtár. Budapest 1975, s. 878.

⁸ Tamže.

⁹ DANGL, V. – SEGEŠ, V. *Vojenské dejiny Slovenska, III. zväzok 1711 – 1914*. Bratislava 1996, s. 158.

¹⁰ GONDA, A. *Világostól Szarajevóig, A magyar honvédség 150 éve*, 2. Budapest 1999, s. 63.

¹¹ DANGL, SEGEŠ, ref. 9, s. 158-159.

¹² HL Budapest, Ferencz Hill, ref. 6.

Na základe kmeňového listu môžeme bližšie uviesť, že 1. novembra 1879 bol povýšený na poručíka a 1. mája 1885 dosiahol hodnosť nadporučíka. V rokoch 1882 – 1883 navyše absolvoval jazdecký kurz, a to s dobrým prospechom.

Do roku 1890 slúžil pri už spomínanom bratislavskom 72. pešom pluku vo funkcii veliteľa roty.

V roku 1891 bol jednak povýšený na stotníka II. triedy a jednak prevelený k 46. pešiemu pluku spoločnej armády, kde opäť prevzal funkciu veliteľa roty. Pri tomto útvere slúžil až do roku 1894, keď bol zároveň povýšený na stotníka I. triedy.

V roku 1895 bol znova prevelený, a to k 32. pešiemu pluku spoločnej armády.

1. apríla roku 1898 bol Franz Hill prevelený k 17. honvédskeму pluku vo Veszpréme, kde slúžil dva roky. Počas tohto obdobia pôsobil ako veliteľ roty, tak ako tomu bolo predtým v spoločnej rakúsko-uhorskej armáde. V roku 1899 zároveň absolvoval kurz štábnych dôstojníkov v Budapešti.

V súvislosti s jeho ďalším prevelením v roku 1900 k 2. honvédskeму pešiemu pluku v meste Gyula stojí za pozornosť, že tu už prevzal velenie práporu a zároveň sa stal veliteľom 5. domobraneckého (népfelkelés) okresu. Tu strávil štyri roky a dočkal sa ďalšieho služobného postupu, keď bol 1. novembra 1903 povýšený na majora.

1. marca 1904 bol prevelený do Debrecína k 3. honvédskeму pluku. V ďalších rokoch pokračoval v službe pri útvaroch uhorskej vlastibrany, napríklad v meste Zilah (dnes Zalău v Rumunsku – pozn. P. Ch.). 1. mája 1908 bol vymenovaný do hodnosti podplukovníka.

Pre zaujímavosť uvedme, že vzhľadom na zvláštne schopnosti tohto dôstojníka sa spomína, že bol gymnasta, šermiar, plavec, dobrý tanečník a bicyklista.¹³

Z celkového hodnotenia z roku 1908, v čase jeho funkčného zaradenia na pozíciu veliteľa práporu v hodnosti podplukovníka, môžeme uviesť niektoré informácie. Vzhľadom na jazykové schopnosti menovaného je uvedené, že dokonalo hovorí i píše nemecky a maďarsky. Po slovensky (uvedené vo forme „tótul“ – pozn. P. Ch.) hovorí len v nevyhnutnej miere. Ohľadom súkromných pomerov sa dozvedáme, že je ženatý. Finančné pomery má usporiadané, s finančnou zábezpekou v hodnote 40 000 korún (majetok manželky). Pri pasáži ohľadom zdravotného stavu a predpokladov pre službu v poľných podmienkach je uvedené: „*Vojnovej služby schopný, zdravý, pričom dáva nádej, že si ešte dlhší čas udrží schopnosť služby.*“ Zaujímavá je aj jeho stručná charakteristika: „*Pevný, rýdzy charakter, má živý temperament, trochu prchký, s veľmi dobrými duševnými schopnosťami a chápaním. Má rozsiahle vojenské vedomosti a veľmi dobrý taktický cit. Popri schopnosti vlastnej iniciatívy je aj pracovitý, s veľmi dobrými výsledkami. Svoj prápor vycvičil a vedie veľmi dobre. Svojím istým a razantným vystupovaním dobre vplýva na ducha jednotky.*“ Nadriadený veliteľ pluku, ktorý toto hodnotenie vypracoval, ho zároveň odporučil na ďalšie povýšenie. S týmito hodnoteniami sa v stručných posudkoch v podstate stotožnili aj jeho ďalší nadriadení (veliteľ brigády, veliteľ oblasti a zástupca hlavného veliteľa vlastibrany).¹⁴

Hoci aj toto hodnotenie sa pridrižiava vtedy zaužívaných štylistických vektorov a šablón, predsa v ňom môžeme nájsť niektoré charakteristiky približujúce jeho profesijný i osobný život.

1. mája 1911 bol podplukovník Franz Hill povýšený do hodnosti plukovníka a už o niekoľko dní – 5. mája 1911 – bol prevelený do Banskej Bystrice k 16. honvédskeму pešiemu pluku. Tu spočiatku zastával funkciu štábného dôstojníka.

¹³ HL Budapest, Ferencz Hill, f. AKVI, sign. 14 705.

¹⁴ Tamže.

16. honvédskejší peší pluk vznikol v roku 1886. V čase Hillovoho prevelenia bol veliteľom tohto útvaru plukovník Alfréd Weeber, pričom to bol v poradí deviaty veliteľ od konštituovania útvaru.¹⁵

Po prevelení do Banskej Bystrice sa musel plukovník Franz Hill postupne oboznámiť jednak so špecifikami mesta a dispozíciami miestnej honvédskej posádky situovanej v kasárenských budovách na západnom okraji mesta. V tunajších honvédskejších kasárňach bol okrem veliteľstva a náhradného práporu dislokovaný aj prápor I/16 tohto pluku. V tejto súvislosti si musel zvyknúť aj na niektoré špecifické miestne názvy lokalít, napríklad Fončorda,¹⁶ Horná Mičina¹⁷ alebo Pršany,¹⁸ ktoré mali dlhodobý význam pre miestnu honvédskejšiu posádku.

Franz Hill sa prítom aj vo svojom novom zaradení zúčastňoval vojenských cvičení rakúsko-uhorskej armády. Napríklad pri záverečnom cvičení bratislavského V. rakúsko-uhorského zboru v dňoch 3. – 5. septembra 1911 bol menovaný za člena rozhodcovskej služby.¹⁹ Ešte v tom istom mesiaci bol so svojim útvarom prítomný aj na záverečnom cvičení vyšších jednotiek rakúsko-uhorskej armády v severnom Šariši.²⁰

Dňa 18. apríla 1912 bol plukovník Hill menovaný za veliteľa 16. honvédskejšieho pluku.²¹ Je pravdepodobné, že tak ako jeho predchodcovia prevzal aj funkciu posádkového veliteľa.

Rok 1912 bol zároveň rokom veľkých organizačných zmien. 16. honvédskejší peší pluk bol v rámci reorganizácie presunutý z bratislavskej IV. oblasti do košickej III.

Zaujímavou udalosťou, ktorá sa takisto uskutočnila toho roku, bola aj pracovná návšteva veliteľa VI. zboru generála Svetozara Boroeviča v Banskej Bystrici. Generál Boroevič do mesta pricestoval 10. mája 1912.²² Predpokladáme, že o tejto návšteve bol veliteľ honvédskejšieho pluku patrične informovaný.

¹⁵ BERKÓ, I. *A magyar királyi honvédség története 1868 – 1918*. Budapest 1938, s. 414.

¹⁶ Názov miestnej lokality Fončorda je v súvislosti s armádou (konkrétne výcvikom nováčikov 53. zvolensko-tekovského honvédskejšieho práporu v Radvani) predbežne archívne doložený rokom 1883: „... *títo teda budú umiestnení tu v mieste, v budove takzvanej fončordy, ktorá práve prechádza rekonštrukciou*“. Vojenský historický archív Bratislava (ďalej len VHA Bratislava), M. kir. zólyom-bársi 53-ik honvéd zászlóalj Radványban, 102 szám/k. t. fond IV. HKP, ELN 1883, šk. 20. Tento špecifický miestny názov sa aj vzhľadom na pomer miestnej honvédskejšieho posádky a civilného sektoru stal neraz dôvodom nedorozumení, niekedy aj komických. Pozri napr.: A 16-os honvéd, 1917, roč. 1, č. 1, s. 6. O etymológii názvu Fončorda pozri: MAJTÁN, M. Fončorda. In *Kultúra slova*, 1976, roč. 10, č. 10, s. 362-363.

¹⁷ V extraviláne obce Horná Mičina bola už pred prvou svetovou vojnou zriadená vojenská strelnica, vtedy určená na výcvik miestnej honvédskejšieho posádky. Objekt, ktorý má inak veľmi zaujímavú vojenskú históriu, existuje do súčasnosti.

¹⁸ Honvédskejšia posádka tu zabezpečovala sklad strelného prachu, stráženie ktorého sa spomína napríklad už v roku 1897. Pozri: VHA Bratislava, Baranyay Imre m. kir. honvéd ezredes állomás parancsnok, 4. szám ág. kt., Riadó intézkedés a beszterczebányai közös állomás részére. f. IV. HKP, ELN 1898, šk. č. 45.

¹⁹ VHA Bratislava, M. kir. pozsonyi IV. honvéd kerületi parancsnokság, Rendelkezések az 5. hadtest zárógyakorlataihoz 1911- évben. f. IV. HKP 1911, šk. 79.

²⁰ VHA Bratislava, K. ung. Landwehr Infanterietruppendivision Nr. 37 Skizze Nr. 4. f. IV. HKP 1911, šk. 79.

²¹ HL Budapest, Ferencz Hill, ref. 6.

²² Pozri: Beszterczebánya és vidéke, roč. 24, 1912, č. 20, s. 2.

Na margo pôsobenia plukovníka Hilla v Banskej Bystrici môžeme uviesť, že podľa spomienok Terézie Vansovej býval v niektorej secesnej vile situovanej pri mestskom parku.²³ Hoci sa túto informáciu predbežne nepodarilo verifikovať, archívny dokument z roku 1918 potvrdzuje, že v tejto lokalite bývali aj iní dôstojníci tohto pluku.²⁴

V čase vypuknutia prvej svetovej vojny 28. júla 1914 mal Franz Hill započítanú aktívnu službu v dĺžke 38 rokov. Jeho fyzický vek bol pritom 55 rokov.

Výhlásenie všeobecnej mobilizácie znamenalo pre veliteľa pluku výrazné zaťaženie, ktoré vyplývalo z množstva administratívy, konkrétnych príprav na bojové nasadenie, ale aj tlaku civilného sektora. Dodajme, že v meste vtedy údajne panovala „*velká oduševnenost' a pohyblivý život*“.²⁵ Pri viacerých príležitostiach počas augusta 1914, pred odchodom na front, musel veliteľ pluku, okrem iného, deklarovat' svoje odhodlanie a postoje.²⁶ K tomu treba prirátat' aj to, že zo svojej funkcie sa musel zaoberat' viacerými informáciami, ktorých hodnota, ako sa neskôr ukázalo, bola pochybná alebo irelevantná.

Napríklad 4. augusta 1914 popoludní pluk postavil stráže na štyroch miestach vstupu a výstupu z mesta, pričom hlavné komunikácie v týchto priestoroch dočasne zatarasil.²⁷ Tento krok, ktorý vzbudil pozornosť verejnosti v meste, súvisel s údajnou dodávkou zlata a finančných prostriedkov z Anglicka do Ruska, ktorá mala byť týmto spôsobom realizovaná. Hoci išlo o dezinformáciu, o týždeň neskôr – 11. augusta – bolo veliteľstvo pluku z nadriadeného veliteľstva III. honvédskej oblasti v Košiciach telegramom opätovne upozornené na túto skutočnosť.²⁸ Cestné zátarasy a stráže sa tak opäť objavili pri vstupe a výstupe z mesta. Ďalšou zvláštnosťou bolo, že v spomínaný deň bolo počas cvičenia poľného práporu údajne videné nepriateľské lietadlo.²⁹

10. augusta sa uskutočnilo cvičenie poľného práporu I/16 na Suchom vrchu. Nasledujúceho dňa 11. augusta 1914 predpoludním prebehli na rovnakom mieste aj ostré streľby všetkých troch guľometných oddielov pluku.³⁰

²³ VANSOVÁ, T. Listy zo smutnej doby. In MEDVECKÝ, A. K. *Slovenský prevrat*, IV. Trnava 1931, s. 171.

²⁴ HL Budapest, M. kir. beszterczebányai 16. honvéd gyalogezred pótzászlóalj, 296 számú pótzászlóalj parancs, Beszterczebánya, 1918. október hó 23.-án, f. II. 593 M. kir. 16. honvéd gyalogezred, šk. č. 35. Lokalita mestského parku niesla do roku 1918 oficiálny názov „Árpád-tér“. Miestni občania ju poznali pod názvom Dolné lúky.

²⁵ Krajan, roč. 10, 1914, č. 34, s. 4.

²⁶ Terézia Vansová v spomienkach na august 1914 uviedla: „Fakláda, rečenie pred vilou votočekovskou, kde býval plukovník Hill. Tento vystúpil na balkón, držal reč výbornú, ale hlas sa mu triasol. Zakončil slovami: 'Éljen a háború!'... A po skončenej paráde prechádza sa pani Hillová, manželka plukovníkova, rozdáva sväté obrázky vojakom a nakladá im: 'Dajte pozor na môjho manžela!'... Ale aj mnohé srdcervúce scény sa odohrávali. Na stanicu mašírujú v celom výzbroji vojaci. Vedľa nich ženy, dievčatá. Ženy sa veru neveselia, aj keď ich synkovia spolu s inými spievajú. A idú aj oficieri. Napred plukovník Hill, ale jeho kôň nechce ísť. Vrátil sa, sopál sa a nie a nie pohnúť. Plukovníkovi dajú druhého koňa, toho však vedie sluha... i dvaja, a koník nie a nie. Na veľa ho skrotili a priviedli s inými do vlaku. Mnohí, medzi nimi i sama Hillka, držali to za zlé znamenie...“ VANSOVÁ, T. Listy zo smutnej doby. ref. 23, s. 171-172.

²⁷ HL Budapest, A 16. honvéd gyalog ezred, Ezred napló 1914 VIII/4 – XII/24-ig. f. II. 593 M. kir. 16. honvéd gyalogezred, šk. . 8.

²⁸ Tamže.

²⁹ Tamže.

³⁰ Tamže.

Už viackrát spomínaného 11. augusta bol banskobystriický poľný prápor I/16 pluku, pripravený na odchod. Nasledujúci deň dosiahli pripravenosť práporu II/16 a III/16.

Od tohto okamihu dostali udalosti pomerne rýchly spád. V sobotu 15. augusta 1914 sa na cvičisku pluku konala poľná omša pre poľný prápor I/16. Osobne ju celebroidal banskobystriický biskup Wolfgang Radnai. Po jej skončení, príhovoroch biskupa po maďarsky a kanonika Izidora Machovicha po slovensky, bola opätovne zložená vojenská prisaha. K nastúpeným maďarským vojakom mal prejav veliteľ práporu I/16 Rudolf Kapustyák.³¹ Slovenským príslušníkom práporu sa po slovensky prihovoril stot. Pavel Zachar.³²

Dopoludnia 17. augusta 1914 sa začal postupný transport jednotiek pluku na front. V Banskej Bystrici sa pri tejto príležitosti už od rána na železničnej stanici zhromažďovalo obyvateľstvo i zástupcovia úradov, aby sa s honvédmi slávnostne rozlúčili. Príhovor mal vtedajší hlavný župan Zvolenskej župy a designovaný vládny komisár barón Lajos Kürthy.³³ Po jeho prejave vystúpil veliteľ pluku, „...ktorý prisľúbil, že 16. honvédsy pluk

³¹ Pozri: Besztercebánya és Vidéke, roč. 26, 1914, č. 34, s. 1. Takisto: Kraján, roč. 10, 1914, č. 34, s. 4.

³² Pavel Zachar [(uvádzaný najmä ako Pál Zachár) 19. máj 1878 Nitra – 3. apríl 1918 Kamjanec Podil'skij]; dôstojník uhorského kráľovského honvédstva. Po maturite na gymnáziu študoval na vojenskej škole Akadémia Ludovika v Budapešti, ktorú slávnostne ukončil 18. augusta 1896 s prospechom veľmi dobrým. Vyradený v hodnosti kadet – dôstojnícky zástupca, 1. novembra 1897 menovaný do hodnosti poručíka. Ako dôstojník honvédstva pôsobil vo viacerých posádkach, pričom postupne absolvoval aj viaceré odborné kurzy. Jeho prvé služobné pôsobenie pri 16. honvédsom pluku v Banskej Bystrici je vymedzené 1. májom 1903 – 31. decembrom 1906. Nie je bez zaujímavosti, že vzhľadom na civilný sektor v tomto meste na seba v negatívnom zmysle upozornil v apríli 1905, keď sa počas zábavy v kaviarni U raka dostal do konfliktu s miestnym civilným štátnym zamestnancom. Slovný konflikt vtedy dokonca prerástol do fyzickej potýčky, v ktorej „...honvédsy nadporučík Zachar... v hneve tasil šablňu a ovalil Pfeffera po hlave“. Druhýkrát bol Zachar, medzitým 1. mája 1910 povýšený už na stotníka, do Banskej Bystrice prevelený 17. júla 1913, keď bol služobne zadenený k náhradnému práporu uvedeného pluku. Po vypuknutí prvej svetovej vojny odišiel na front vo funkcii veliteľa roty 2 pochodového práporu I. V kvalifikačných listinách týkajúcich sa opakovaného nasadenia na fronte do 31. mája 1916 bol nadriadenými hodnotený veľmi pozitívne. V závere svojho profesijného a zároveň ľudského života pôsobil najmä pri 310. honvédsom pešom pluku vo funkcii veliteľa práporu. V roku 1916 bolo proti nemu a ďalšiemu, jemu podriadenému dôstojníkovi, iniciované trestné stíhanie košickým honvédsym súdom kvôli udalosti z 14. júna 1916. V tento deň počas frontového nasadenia Zachar ako veliteľ práporu spomínaného 310. honvédskeho pešieho pluku opakovane, prostredníctvom poľného telefónu vydal príkaz svojmu podriadenému, aby dal popraviť vojaka, u ktorého bolo podozrenie zo sebazmrzačenia. Rozkaz bol na mieste vykonaný drastickým spôsobom. Neznámy poľný žandár odsúdenca prebodol bodákom. Je v tejto súvislosti pozoruhodné, že táto obeť vlastnú popravu prežila. Súdne konanie prípadu prebiehalo pomerne zdĺhavo až do 19. októbra 1918. Záverečný verdikt najvyššieho honvédskeho súdu v Budapešti vtedy síce Zachara spod obžaloby oslobodil, no táto skutočnosť už bola pre neho priamo irelevantná, nakoľko predtým – v apríli 1918 – zomrel na následky epidemickej choroby – týfu. Pozri: HL Budapest, Pál Zachár, f. AKVI, sign. 37017; Takisto: HL Budapest, A 16. honvéd gyalog ezred az 1914.évi szeptemberi viszavonulásban. f. II. 593 M. kir. 16. honvéd gyalogezred, šk. č. 1.; Takisto: HL Budapest, f. IV. 64 M. kir. kassai honvéd hadosztálybíróság 1917, šk. č. 9, sign. 103/17; Takisto: Honvéd dorúbal civila. In *Národné noviny*, 1905, roč. 36, č. 45, s. 4.; Nekrológ, napr.: Figyelő, 1918. roč. 13, č. 14 (576), s. 1. Za upozornenie na publikovaný novinový materiál v súvislosti s Pavlom Zacharom vďačíme historikovi doc. Miroslavovi Kmeťovi z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

³³ Lajos Kürthy (17. november 1852 Komárno – 10. september 1921 Budapešť); župan, statkár, reprezentant cisársko-kráľovskej komory. Študoval na gymnáziu v Kalocsi, právo na univerzite v Budapešti. Príslušník Liberálnej strany, resp. Národnej strany práce. Od roku 1890 pôsobil ako hlavný

s víťazstvom sa prinavrátia z bojišťa“.³⁴ Za veľkých ovácií zhromaždeného publika, zvukov hudby, ale aj emóciami nabitých scén rozchodu s príbuznými následne odišiel poľný prápor I/16 po dvoch etapách o 9. 00 a 11. 00 na front. Popoludní ho nasledoval štáb pluku s oddielom ženistov a guľometnými oddielmi I – III.³⁵

Presun poľného pluku na front prebiehal po železničnej osi cez Zvolen – Fíľakovo – Miskolc – Sátoraljaújhely – Michalovce – Medzilaborce – Chyrów do pevnosti Przemysl v Haliči. Počas zastávky v Sátoraljaújhely 18. augusta veliteľ pluku v prítomnosti početného publika zhromaždeného v staničnej jedálni slávnostne pripomenul narodeniny cisára a kráľa.³⁶

V priebehu nasledujúceho dňa – 19. augusta 1914 – sa jednotlivé poľné prápory a ďalšie jednotky bansko-bystrického honvédskeho pluku postupne vyvagoňovali na železničnej stanici Bakończyce. Táto stanica sa nachádzala v tzv. noyau pevnosti Przemysl, v priestore skupiny fortov I. Pre mnohých honvédov, dovtedy poznajúcich realitu relatívne malých posádok v Banskej Bystrici, Jelšave a v Balážskych Ďarmotách, musel byť pohľad na fortifikačné objekty pevnosti a ruch v nej istotne nevšedný.

Prápory pluku sa v noyau pevnosti nezdržali. Okamžite sa začal ich peší presun na sever, do priestoru obce Walawa, kde sa postupne sústreďovali poľné útvary 39. honvédskej pešej divízie.

V nasledujúcich dňoch, od 20. do 25. augusta pluk s prestávkami pochodoval na sever k ruskej hranici, teda v ústrety nepriateľovi. Už v tomto období nástupu rakúsko-uhorských armád v Haliči sa zreteľne objavili jeho prvé slabiny a nedostatky. Tie sa vzhľadom na sledovaný útvár týkali napríklad nedostatočného spojenia s nadriadeným veliteľstvom, v meškaní trénu za postupujúcim útvárom a v ťažkej príchodnosti hlavných tepien, keď bola pred pechotou prednosť dávaná napríklad jazdecku.³⁷

Neodmysliteľnou súčasťou už prvých dní pobytu pluku v Haliči bolo aj stavanie poľných stráží v nočných hodinách. Typickým vizuálnym momentom novej vojny sa zároveň stal obraz cisársko-kráľovského dôstojníka s mapou, prakticky zavesenou na krku.

župan vo viacerých „slovenských“ župách. Zvolenský hlavný župan v rokoch 1910 – 1917. Zo svojej funkcie zasahoval, okrem iného, aj proti slovenskému národnému hnutiu. Nie je bez zaujímavosti, že v čase pôsobenia na poste oravského a liptovského hlavného župana absolvoval dva osobné súboje. Ich dôvody všeobecne boli osobného charakteru, súviseli so županovým nekompromisným a aj navonok deklarovaným, záporným postojom k ďalšej ženbe po smrti manželky. Prvý súboj sa odohral 21. januára 1899 v Liptovskom Mikuláši. Kürthyho sokom bol vtedy statkár Miklós Pottornyay. Po súboji na pištole, ktorý nepriniesol výsledok, duel pokračoval šablami. Hlavný župan v ňom utrpel sečnú ranu na pravých sluchách a po ošetrení lekármi bol súboj na ich odporúčanie ukončený. Druhý súboj prebehol v Dolnom Kubíne už 5. februára 1899. V tomto prípade bol županovým sokom c.-k. husársky poručík Miklós Justh. Tento druhý duel sa skončil, naopak, Justhovým zranením. Osobnosť hlavného župana Kürthyho dobre ilustruje typ dobového vyššieho úradníka štátnej správy a zároveň reprezentanta miestnej džentry. Životopisné údaje všeobecne bližšie pozri: Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990), III. zväzok, K – L. Martin 1989, s. 314. K jeho súbojom: CLAIR, V. *Magyar párbajok Attila hun király idejétől 1923-év végéig. 2. kötet 1867 – 1923*. Budapest 1930, s. 130-131.

³⁴ Krajan, roč. 10, 1914, č. 34, s. 4.

³⁵ HL Budapest, A 16. honvéd gyalog ezred, Ezred napló 1914 VIII/4 – XII/24-ig. f. II. 593 M. kir. 16. honvéd gyalogezred, šk. č. 8.

³⁶ DESEŐ, ref. 4, s. 18.

³⁷ Tamže, s. 21.

25. augusta 1914 počas pešieho presunu v úseku Narol – Bežec mali príslušníci poľného pluku možnosť vidieť prvých zranených začínajúcej vojny. Konkrétne išlo o približne desať vozov so zranenými rakúsko-uhorskými hulánmi – účastníkmi jazdeckej bitky pri Zamošci.³⁸ Aj táto udalosť bola evidentným dôkazom, že boje už prepukli a frontová línia je blízko.

Vo večerných hodinách tohto dňa 39. honvédska pešia divízia slávnostne prekročila pôvodnú ruskú hranicu. Ešte pred polnocou banskobystriický honvédsky pluk dorazil do Tomaszówa, kde mal s celou divíziou prenocovať. Nakoľko obec bola preplnená vojskom a trénom, pluk sa utáboril jeden kilometer severne. Na zabezpečenie postavenia útvaru boli postavené štyri zosilnené hlavné stráže, každá v sile čaty. Napravo mal pluk zabezpečený kontakt s jednotkami 11. honvédskeho pešieho pluku, naľavo bola dislokovaná 10. pešia divízia spoločnej armády. Ruské jednotky sa pred bojom nachádzali len niekoľko kilometrov severne v lesoch.³⁹

26. augusta 1914 sa začala bitka pri Komarówe. Banskobystriický pluk sa v tento deň nezúčastnil útoku 39. honvédskej pešej divízie, ktorý sa začal už o 6. 00 h ráno, napriek únave mužstva z predchádzajúcich peších presunov.

Prápory I/16 a III/16 zostali v postavení, v ktorom predtým nocovali, ako divízna záloha spolu s dvoma delostreleckými batériami. Prápor II/16 bol zas ponechaný ako záloha VI. zboru na severnom okraji Tomaszówa.⁴⁰

Do bojového kontaktu s nepriateľom sa v tento deň na úsvite dostali len hlavné stráže pluku, ktoré postúpili na kótu 318. Do tohto priestoru následne, na základe rozkazu postúpili aj prápory I/16 a III/16. Nakoľko 10. honvédskeho peší pluk zatiaľ sľubne napredoval k obci Tarnawatka, spomínaným práporom pluku bol nariadený presun do lokality Wieprzowe Jezioro.

Ďalšie presuny týchto práporov boli ovplyvnené ťažkými stratami 10. honvédskeho pluku južne od Tarnawatky, v blízkosti kóty 323. O 10. 20 h sa prápor III/16 na základe rozkazu divízie preto začal presúvať ku kóte 323. Medzitým ale straty 10. honvédskeho pluku pri Tarnawatke dosiahli také rozmery, že veliteľ 78. honvédskej pešej brigády generál József Foglár, sám zranený, nariadil tomuto pluku ústup k Tomaszówu. Hoci prápor III/16 bez strát dosiahol vytýčený priestor kóty 323, ustupujúce jednotky 10. honvédskeho pluku ho strhli so sebou.

V tejto situácii nariadil plukovník Hill, ktorý prevzal velenie brigády za zraneného generála Foglára, postup práporu I/16 na spomínanú kótu. Príslušníci práporu tento priestor aj dosiahli, no nenadviazali tam kontakt so žiadnymi vlastnými jednotkami, keďže tieto už predtým ustúpili. Prápor I/16 sa v tejto situácii takisto stiahol naspäť k Tomaszówu. Následný rozkaz divízie určený veliteľstvu pluku, aby opäť zabezpečil postup práporov na kótu 323, nemohol byť splnený kvôli prerušenému telefonickému spojeniu a to aj pre to, že vyslaní styční dôstojníci v zalesnenom teréne nedokázali „nájsť“ veliteľov týchto dvoch práporov a ani im podriadené jednotky.⁴¹ K neodmysliteľným detailom tohto bojového krstu 39. honvédskej pešej divízie patrilo aj to, že jednotkám, ktoré ustúpili späť k Tomaszówu, bol na vytýčenom mieste vydaný obed.

³⁸ HL Budapest, A 16. honvéd gyalog ezred, Ezred napló 1914 VIII/4 – XII/24-ig. f. II. 593 M. kir. 16. honvéd gyalogezred, šk. č. 8.

³⁹ DESEÖ, ref. 4, s. 22.

⁴⁰ Tamže.

⁴¹ Tamže, s. 23.

Veliteľstvo VI. zboru popoludní 26. augusta nariadilo neopakovať útok tejto honvédskej pešej divízie. Práporom I, II a III 16. honvédskeho pešieho pluku bolo nariadené zabezpečiť nočný odpočinok tohto zväzku v Tomaszówe. Pluk sa zakopal približne päť kilometrov od obce, po oboch stranách cestnej komunikácie vedúcej do Tarnawatky. Nasledujúca noc potom prebehla bez rušivých udalostí.

Vzhľadom na prvý deň bitky pri Komarówe, v ktorej ďalšie pluky 39. honvédskej pešej divízie zaznamenali straty 30 – 50 percent mužstva, boli straty na životoch banskobystriického pešieho pluku relatívne malé. Pri prápore I/16 zostali nezvestní štyria vojaci, v prápore II/16 nebola žiadna strata a prápor III/16 evidoval jedného padlého a štrnásť zranených.⁴²

27. augusta v dopoludňajších hodinách pluk zostal v zosilnených postaveniach, v ktorých predtým nocoval. Na poludnie pokračoval útok 39. honvédskej pešej divízie. Prápory pluku boli ad hoc rozdelené do dvoch skupín. Skupina „Hill“ bola tvorená práporom I/16 v prvej línii a 10. honvédskeho plukom. Skupinu „Molnár“ v prvej línii tvorili prápory II/16 a III/16. Krátko pred útokom bol prápor II/16 vyňatý z podriadenosti skupiny „Molnár“. Zatiaľ, čo skupina „Hill“ mala dosiahnuť líniu medzi lokalitou Huta a majerom Pucharki, skupina „Molnár“ mala obsadiť priestor Pucharki – Tarnawatka. Skupina „Hill“ úlohu splnila, a tak umožnila aj skupine „Molnár“ obsadiť spomínanú kótu 323 pred Tarnawatkou. Noc, ktorú obe skupiny strávili v bojovom zaistení a vo vzájomnej blízkosti, prebehla bez rušivých momentov. Prápor II/16 dočasne podriadený 11. honvédskeho pluku počas dňa dosiahol okraj lesa na východ od lokality Wieprzowe Jezioro, kde prenocoval. Pluk dovedna počas operácií 27. augusta prišiel o troch, respektíve štyroch mužov, pričom zranenia utrpeli niekoľkí vojaci.⁴³

28. augusta 1914 bol pluk rozčlenený opäť do dvoch bojových skupín, bez práporu II/16, pričom vojaci očakávali rozkaz na postup. Namiesto útoku však prišiel rozkaz, podľa ktorého mali byť spevnené a za každú cenu udržané dosiahnuté pozície. Z operačného priestoru 27. divízie doliehal k 16. honvédskeho pluku hluk boja. Navyše sa od východu do postavení pluku začali „valiť“ príslušníci porazenej a rozbitej 15. rakúsko-uhorskej divízie, v mnohých prípadoch bez zbraní, ktorí šíрили paniku.⁴⁴ Popoludní bol kritický deň bitky pri Komarówe ešte zvýraznený neúspechom takisto košickej 27. divízie. Aj jej príslušníci ustúpili za postavenie jednotiek oboch bojových skupín. V kritickej situácii tlak ruskej armády pomohol zastaviť až príchod posíl v podobe 19. divízie a XIV. zboru.

Noc z 28. na 29. augusta 1914 strávil prápor I/16 (skupina „Hill“) v priestore spomínanej cestnej komunikácie v blízkosti Tarnawatky. Prápor III/16 (skupina „Molnár“) prenocoval v bojovom zaistení neďaleko odtiaľ, v priestore kóty 323. Prápor II/16, ktorý bol v tento deň opäť operačne podriadený 11. honvédskeho pluku, po celodennom presune prenocoval v blízkosti obce Podhorce.

Dňa 29. augusta 1914 začal v operačnom pásme 39. honvédskej divízie pomerne sľubne, nakoľko susednej 26. divízií Landwehru sa podarilo zatláčať ruské jednotky ku Komarówu. V tejto situácii bol aj smer ďalšieho postupu 39. divízie zmenený nie na sever, ale na východ. Približne o 10. 00 h ráno sa začal postup skupín „Hill“ a „Molnár“ na východ, opäť bez práporu II/16. Postup skupiny „Hill“ bol v porovnaní s inými útvarmi VI. zboru natoľko rýchly, že už okolo 14. 00 h táto skupina dosiahla porastom nepokrytý hrebeň kóty

⁴² DESEŐ, ref. 4, s. 24.

⁴³ Tamže, s. 26.

⁴⁴ Tamže.

265, kde dostala rozkaz zakopať sa. V ničím nekrytom teréne na hrebeni tejto kóty však skupina na seba pritiahla „pozornosť“ ruského delostrelectva. Delostrelecká paľba mala na neskúsených vojakov silný psychologický efekt. V postaveniach začal prepukať chaos, ktorý sa dôstojníkom podarilo zvládnuť len s najväčším vypätím.

Niekoľko minút po 17. 00 h črepina ruského delostreleckého granátu spôsobila smrteľné zranenie hlavy plukovníka Hilla na jeho stanovišti niekoľko sto metrov juhovýchodne od kóty 280 a zároveň severozápadne od obce Rachanie. Podľa denníka pluku sa tak stalo presne o 17. 04 h.⁴⁵ V blízkosti chmeľnice, následkom smrteľného zranenia bol veliteľ pluku aj pochovaný.

Plukovník Franz Hill sa tak stal jedným z tisícov vojakov rakúsko-uhorskej armády, ktorí padli v bitke pri Komarówe. Môžeme dodať, že táto bitka sa skončila len čiastočným víťazstvom rakúsko-uhorskej armády.⁴⁶

Dňa 28. októbra 1914 bolo veliteľstvom poľného pluku vydané potvrdenie o okolnostiach jeho smrti určené aj pre manželku-vdovu.⁴⁷ Tá naďalej bývala v Banskej Bystrici a zúčastňovala sa rôznych charitatívnych podujatí, ktoré honvédske pluk organizoval.⁴⁸

Tragickou smrťou plukovníka Franza Hilla sa zároveň začala éra jeho posmrtného kultu, ktorý sa týkal jednak honvédskeho pluku, v ktorom slúžil, a jednak maďarských elit Banskej Bystrice. Jeho meno pomerne často rezonovalo pri spoločenských a charitatívnych podujatiach, ktoré boli v Banskej Bystrici počas prvej svetovej vojny zorganizované. Objavuje sa v miestnej maďarskej tlači a takisto časopise pluku, ktorý začal vychádzať v júli roku 1917.

Pri vojnovej výstave útvaru, ktorá bola slávnostne otvorená 29. júna 1918, bol popri ostatných obrazoch prezentovaný aj jeho portrét v životnej veľkosti, ktorý namaloval rožňavský maliar Koloman Tichy.⁴⁹

Vznik Československej republiky v roku 1918 znamenal aj koniec kultu tohto dôstojníka. Napriek tomu jeho meno v Banskej Bystrici príležitostne rezonovalo ešte aj v 30. rokoch 20. storočia, najmä u bývalých príslušníkov 16. honvédskeho pluku.⁵⁰

⁴⁵ HL Budapest, A 16. honvéd gyalog ezred, Ezred napló 1914 VIII/4 – XII/24-ig. f. II. 593 M. kir. 16. honvéd gyalogezred, šk. č. 8.

⁴⁶ Pozri: DANGL, V.: *Pod zástavou cisára a kráľa (Kapitoly z vojenských dejín Slovenska 1848 – 1914)*. Bratislava 2009, s. 247-271.

⁴⁷ HL Budapest, M. kir. 16. honvéd gyalog ezred, Igazolvány. f. II. 593 M. kir. 16. honvéd gyalogezred, šk. č. 1.

⁴⁸ Pozri: A 16-os honvéd, roč. 1, 1917, č. 2, s. 3.

⁴⁹ Pozri: Figyelő, roč. 13, 1918, č. 27 (589), s. 2.

⁵⁰ Napríklad bývalý rotmajster 16. honvédskeho pešieho pluku, neskôr štábný rotmajster čs. pešieho pluku 26 počas vyšetrovania pred divíznym súdom v roku 1936 okrem iného uviedol: „Mluvili jsme také o tom, že jsem před převratem sloužil u p. pl. 16 honvédského a že velitelem tohoto pluku býval plk. Hill, který padl v roce 1914...“. Pozri: VHA Bratislava, Výslech obviněného šrtm. úč. Pavla Czikory, fond Divisní soud Banská Bystrica 1936, č. kr. 13.